

doi:10.15199/48.2015.08.02

Zastosowanie transformacji Hilbert Vibration Decomposition do analizy sygnałów parasejsmicznych w dziedzinie czasu

Streszczenie. W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących zastosowania transformacji HVD (ang. Hilbert Vibration Decomposition) do analizy sygnałów parasejsmicznych. Przeprowadzono dekompozycję sygnałów na sumę quasi-harmonicznych składowych (modów), których amplitudy oraz częstotliwości są parametrycznymi funkcjami czasu. W przeciwieństwie do stosowanych aktualnie w diagnostyce transformacji Fouriera DFT oraz STFT nadaje się ona do analizy zjawisk o charakterze zarówno nieliniowym jak i niestacjonarnym.

Abstract. The article reports on investigation results of Hilbert Vibration Decomposition transformation (HVD) utilization for a paraseismic signals. The main HVD parameters are considered in the explored area. We performed signals decomposition for a sum of a quasi harmonic components that amplitudes and frequencies are parametric time functions. In contrast to commonly used in diagnostic's DFT and STFT transformations, proposed method is suitable for non-stationary and nonlinear phenomenon's. (The application of HVD transformation for paraseismic signals analysis in the time domain).

Słowa kluczowe: dekompozycja sygnałów, sygnały parasejsmiczne, transformacja Hilberta, transformacja HVD.

Keywords: signals decomposition, paraseismic signals, Hilbert transform, HVD transform.

Wprowadzenie

Badania wpływu drgań gruntu działających na liniowe obiekty budowlane (rurociągi gazowe, wodociągowe, kanalizacyjne, ciepłociągi) są niezbędne do oceny stopnia zagrożenia bezpieczeństwa rurociągów położonych na terenach o niestabilnym podłożu (np. tereny górnicze, obszary nasilonego ruchu komunikacyjnego itp.). Nieregularne i o losowym przebiegu obciążenia dynamiczne mogą być przyczyną niskocyklowego zmęczenia materiału, czego skutkiem może być rozwój i propagacja mikropęknięć prowadzących do awarii rurociągu. Z drugiej strony przenoszone na grunt i rurociąg drgania pochodzące od wstrząsów wpływają na zmiany wartości sił tarcia, powodując zmienność obciążenia zewnętrznego konstrukcji [1,2]. Zjawiska te wykazują istotne cechy nieliniowości oraz niestacjonarności. Przedmiotem prezentowanej w artykule analizy były zarejestrowane sygnały przyspieszeń i odkształceń rurociągu oraz wywołujących je przyspieszeń drgań gruntu, mających charakter parasejsmiczny.

W artykule zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczących zastosowania transformacji HVD (ang. Hilbert Vibration Decomposition) do analizy sygnałów pochodzenia parasejsmicznego. Przeprowadzono dekompozycję sygnałów w dziedzinie czasu przy wykorzystaniu opracowanej na podstawie transformacji Hilberta metody HVD.

W odróżnieniu od często stosowanej w analizie sygnałów transformacji Fouriera (DFT, STFT), gdzie zakłada się, że sygnał jest sumą pewnej liczby przebiegów sinusoidalnych, ważną rolę w analizie odgrywa transformacja Hilberta, w której przyjmuje się, że sygnał ma formę pojedynczego, ale zmodulowanego przebiegu sinusoidalnego. Natura sygnałów parasejsmicznych często jest tożsama z taką definicją, dlatego w wielu przypadkach transformacja Hilberta i oparte o nią metody dekompozycji mogą sprawdzać się dużo lepiej od metod opartych o przekształcenie Fouriera. Dodatkowo, w przypadku sygnałów charakteryzujących zjawiska o charakterze zarówno nieliniowym jak i niestacjonarnym, często wykorzystywana transformacja czasowo-częstotliwościowa STFT może generować trudne do poprawnej interpretacji obrazy widmowe.

Niestacjonarny, zmienny, rzeczywisty sygnał drgań $u(t)$ można w łatwy sposób reprezentować z wykorzystaniem parametrów jego sygnału analitycznego, który można uzyskać przy wykorzystaniu transformacji Hilberta. Pozwala

to rozumieć proces drgania, w każdej chwili czasu, jako quasi-harmoniczną oscylację, która jest modulowana amplitudowo i częstotliwościowo przez zmienną w czasie funkcję amplitudy $A(t)$ oraz pulsacji $\omega(t)$ [3,4,5,6,7]:

$$(1) \quad u(t) = A(t) \cos\left(\int_0^t \omega(t) dt\right)$$

Matematycznie takie podejście jest poprawne dla wszystkich sygnałów. Jednak jedynie zastosowanie powyższej metody do sygnału wąskopasmowego da w efekcie użyteczne, wolno zmienne przebiegi obwiedni i pulsacji. Obwiednia (chwilowa amplituda) i chwilowa pulsacja sygnału o wielu składowych będą przebiegami bardziej skomplikowanymi niż pierwotny sygnał. Dlatego nie jest możliwa analiza i modelowanie sygnałów drgań i odkształceń wyłącznie na podstawie tego narzędzia. Pożądana w tej sytuacji jest możliwość detekcji i wyodrębnienia z sygnału poszczególnych jego składowych quasi-harmonicznych, gdzie każdą składową opisywać będą wolnozmiennie funkcje amplitudy oraz pulsacji:

$$(2) \quad u(t) = \sum_{i=1}^N A_i(t) \cos\left(\int_0^t \omega_i(t) dt\right)$$

Feldman w swoich publikacjach [4,7] przedstawił nową metodę wyodrębnienia z sygnału poszczególnych jego składowych quasi-harmonicznych jako sumę prostszych składowych w dziedzinie czasu. Technika ta nazwana HVD jest w stanie oddzielić od siebie składowe nakładające się zarówno w czasie jak i częstotliwości, które nie mogą zostać oddzielone przez inne standardowe techniki filtracji. Metoda HVD umożliwia wyznaczenie w dziedzinie czasu rozkładu energii sygnału dla występujących w nim częstotliwości, tak więc przypomina transformację falkową. Dlatego znalazła zastosowanie w różnorodnych dziedzinach, jak np. w przetwarzaniu sygnałów dźwiękowych, do analizy i identyfikacji wibracji nieliniowych układów mechanicznych itp.

Algorytm dekompozycji HVD

Algorytm dekompozycji sygnału HVD (nazywany też Global HVD) został zaproponowany po raz pierwszy w 2006 roku przez Feldmana w [7], a opisany został w [4], a także częściowo w [3,6,8]. Metoda bazuje na wykorzystaniu pulsacji chwilowej $\omega(t)$ sygnału analitycznego otrzymanego dzięki transformacji Hilberta. Transformacja Hilberta sygnału $u(t)$ jest przekształceniem w dziedzinie czasu opisanym formułą [4,9]:

$$(3) \quad \hat{u}(t) = \pi^{-1} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{u(\tau)}{t-\tau} d\tau$$

gdzie:

$u(t)$ – analizowany sygnał o wartościach rzeczywistych,

$\hat{u}(t)$ – transformata Hilberta sygnału $u(t)$.

Sygnał $u(t)$ oraz jego transformatę $\hat{u}(t)$ wykorzystuje się do utworzenia zespolonego sygnału analitycznego $U(t)$:

$$(4) \quad U(t) = u(t) + j\hat{u}(t)$$

Dla sygnału analitycznego można wyznaczyć [4,9]:

- fazę chwilową – argument liczby zespolonej:

$$(5) \quad \psi(t) = \arctan \frac{\hat{u}(t)}{u(t)}$$

- pulsację (częstotliwość kątową) chwilową – jako pochodną fazy chwilowej:

$$(6) \quad \omega(t) = \frac{d\psi(t)}{dt}$$

- obwiednię sygnału (chwilową amplitudę) – jako moduł liczby zespolonej:

$$(7) \quad A(t) = \pm \sqrt{u^2(t) + \hat{u}^2(t)}$$

Znak $\pm$ znajduje się przed pierwiastkiem ze względu na to, że wartości dodatnie odpowiadają górnej obwiedni sygnału a ujemne obwiedni dolnej [4]. Faza chwilowa $\psi(t)$ o wartościach funkcji arcus tangens poddana procedurze rozwijania (ang. unwrap) jest funkcją ciągłą, rosnącą monotonicznie. Jej zmienność, a więc pochodna chwilowej fazy po czasie jest pulsacją chwilową $\omega(t)$. W celu uniknięcia problemu rozwijania fazy, przy wyznaczaniu chwilowej pulsacji (6) można posłużyć się metodą zaproponowaną i uzasadnioną w [4]:

$$(8) \quad \psi' = \arctan \left(\frac{\text{Im}(U_n^* U_{n+1})}{\text{Re}(U_n^* U_{n+1})} \right)$$

gdzie:

U_n^* - n -ta próbka sprzężonego sygnału analitycznego $U(t)$,

U_{n+1} - $(n+1)$ próbka sygnału analitycznego $U(t)$ (4).

W ten sposób każdy analizowany sygnał rzeczywisty $u(t)$, można w łatwy sposób reprezentować z wykorzystaniem parametrów jego sygnału analitycznego, chwilowej amplitudy $A(t)$ (7) i chwilowej pulsacji $\omega(t)$ (6) [4,6,9]:

$$(9) \quad u(t) = A(t) \cos \left(\int_0^t \omega(t) dt \right)$$

Zastosowanie metody HVD do dekompozycji pozwala na iteracyjne wyizolowanie z analizowanego sygnału składowych sygnałów o wolnozmiennnej obwiedni $A(t)$ oraz pulsacji chwilowej $\omega(t)$. W [4,7] przedstawiona została analiza funkcjonowania algorytmu HVD na przykładzie sygnału złożonego z dwóch składowych quasi-harmonicznych. Uogólnijmy analizę dla przypadku N składowych.

Załóżmy zatem, że analizowany sygnał jest sumą N składowych quasi-harmonicznych i przedstawmy go dla uproszczenia w postaci zespolonego sygnału analitycznego

$$(10) \quad U(t) = A_1(t) \cdot e^{j \int_0^t \omega_1(t) dt} + A_2(t) \cdot e^{j \int_0^t \omega_2(t) dt} + \dots \\ + A_N(t) \cdot e^{j \int_0^t \omega_N(t) dt}$$

wówczas dla przypadku, gdy $\omega_1(t) < \omega_i(t)$ dla i z przedziału $(2 \div N)$ oraz $A_i \neq A_l$ dla każdego i oraz l z przedziału $(1 \div N)$, faza sygnału $U(t)$ (10) zgodnie z (5) wynosi:

$$(11) \quad \psi(t) = \arctan \frac{\sum_{i=2}^N A_i(t) \cdot \sin \left(\int_0^t [\omega_i(t) - \omega_1(t)] dt \right)}{A_1(t) + \sum_{i=2}^N A_i(t) \cdot \cos \left(\int_0^t [\omega_i(t) - \omega_1(t)] dt \right)}$$

natomiast chwilowa pulsacja (6) będzie mieć dwie składowe, wolnozmienną pulsację $\omega_1(t)$ oraz szybkozmienną, asymetrycznie oscylującą część:

$$(12) \quad \omega(t) = \omega_1(t) +$$

$$\frac{\sum_{i=2}^N [\omega_i(t) - \omega_1(t)] \sum_{l=1}^N A_l(t) \cdot A_i(t) \cos \left(\int_0^t [\omega_l(t) - \omega_i(t)] dt \right)}{A^2(t)}$$

gdzie:

$$(13) \quad A^2(t) = \sum_{i=1}^N A_i^2(t) +$$

$$+ 2 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{l=i+1}^N A_i(t) \cdot A_l(t) \cdot \cos \left(\int_0^t [\omega_l(t) - \omega_i(t)] dt \right)$$

Algorytm HVD opiera się na bardzo ważnej własności pulsacji przedstawionej równaniem (12). W związku z tym, że drugi składnik sumy reprezentuje oscylacje o pulsacji $(\omega_i(t) - \omega_1(t))$ dla $i \in (2 \div N)$ wokół pulsacji $\omega_1(t)$, średnia wartość pulsacji chwilowej $\omega(t)$ jest równa pulsacji składowej harmonicznej o największej energii, czyli jest równa pulsacji $\omega_1(t)$ [4,7]:

$$(14) \quad \langle \omega(t) \rangle = \frac{1}{T} \int_0^T \omega(t) dt = \omega_1(t) + 0$$

gdzie: $\langle \omega(t) \rangle$ – pulsacja chwilowa składowej o największej energii, T - czas uśredniania.

Dysponując wiedzą o przebiegu pulsacji chwilowej $\omega_1(t)$ składowej wyodrębnionej z sygnału, w kolejnych krokach wyznaczana jest jej amplituda chwilowa $A_1(t)$. W tym celu wykorzystywana jest metoda demodulacji synchronicznej. Zakładamy przy tym, że sygnał pierwotny $u(t)$ jest sumą N składowych o wolnozmienniej amplitudzie chwilowej i fazy chwilowej (2). Wyznaczoną pulsację chwilową $\omega_1(t)$ składowej o największej energii w sygnale (czyli demodulowanej składowej) wykorzystujemy do generowania dwóch sygnałów nośnych przesuniętych względem siebie o 90° (sinus i cosinus). Demodulacja synchroniczna pozwala na wydobycie informacji o amplitudzie składowej o znanej pulsacji przez mnożenie pierwotnego sygnału i jego transformaty Hilberta przez wygenerowane sygnały nośne (referencyjne). Sygnał otrzymany w wyniku demodulacji poddawany jest filtracji dolnoprzepustowej w celu usunięcia sygnału nośnego. Szczegółowo sposób realizacji demodulacji synchronicznej został omówiony w [4].

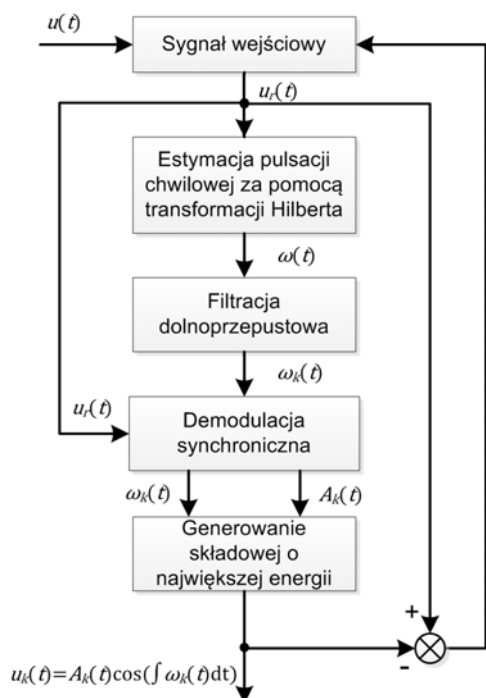
Filtracja dolnoprzepustowa stosowana jest dwukrotnie podczas wydzielenia składowej (filtracja pulsacji $\omega(t)$ (12) w celu wyznaczenia $\omega_1(t)$ oraz filtracja sygnału nośnego podczas demodulacji). Częstotliwość graniczna filtra warunkuje rozdzielczość częstotliwościową algorytmu HVD. Składowa sygnału o pulsacji $\omega_1(t)$ może być poprawnie odfiltrowana tylko wtedy, gdy jej wartość jest mniejsza od częstotliwości granicznej filtra, natomiast wszystkie różnice częstotliwości $(\omega_i(t) - \omega_1(t))$ dla $i \in (2 \div N)$ są większe niż wartość częstotliwości granicznej filtra [4,7]. W związku z powyższym, analiza sygnału $u(t)$ o nieznannej a priori zawartości harmonicznych, wymaga doboru możliwie jak

najmniejszej częstotliwości granicznej filtra, aby zapewnić wysoką rozdzielczość częstotliwościową (rozdzielność składowych o bardzo bliskich częstotliwościach). Rozdzielczość częstotliwościowa jest również związana z częstotliwością próbkowania sygnału f_s , a największą rozdzielczość uzyskuje się dla częstotliwości sygnału bliskich częstotliwości Nyquista. Z tego względu możliwe jest poprawienie rozdzielności składowych o bardzo niskich częstotliwościach przez zmniejszenie częstotliwości próbkowania sygnału [4]. Poprawne funkcjonowanie algorytmu HVD jest zatem ograniczone w zakresie wysokich częstotliwości sygnału częstotliwością Nyquista. Ograniczenie w zakresie niskich częstotliwości sygnału jest związane natomiast z możliwością zaprojektowania stabilnego filtra dolnoprzepustowego o odpowiedniej charakterystyce (możliwie płaskiej, bez zafalowań) [4].

W dalszej części algorytmu HVD wyznaczona pierwsza składowa sygnału o największej energii jest odejmowana od sygnału wejściowego $u(t)$, a pozostały sygnał jest poddawany ponownej iteracji w celu wyznaczenia kolejnej k -tej składowej. Podsumowując, działanie algorytmu HVD [4], którego schemat blokowy został przedstawiony na rysunku 1, polega zatem na wykonywaniu w kolejnych krokach następujących operacji:

- 1) estymacja pulsacji chwilowej $\omega(t)$ sygnału analitycznego (6) i (12) utworzonego z sygnału wejściowego i jego transformaty Hilberta,
- 2) filtracja dolnoprzepustowa pulsacji chwilowej $\omega(t)$ (14) w celu uzyskania k -tej pulsacji składowej $\omega_k(t) = \langle \omega(t) \rangle$ w k -tej iteracji,
- 3) demodulacja synchroniczna na podstawie wyznaczonej pulsacji $\omega_k(t)$ w celu wyodrębnienia informacji o obwiedni k -tej składowej $A_k(t)$,
- 4) generacja przebiegu czasowego wyizolowanej składowej na podstawie jej chwilowej pulsacji $\omega_k(t)$ i obwiedni $A_k(t)$,
- 5) odjęcie uzyskanej składowej od sygnału wejściowego – różnica (sygnał resztkowy) staje się sygnałem wejściowym w kolejnej iteracji.

Liczba iteracji jest dowolna, ustalana przez użytkownika. Przydatna jest więc pewna wiedza a priori o charakterze dekomponowanych sygnałów i pożądanej liczbie składowych.

Rys. 1. Schemat algorytmu dekompozycji HVD

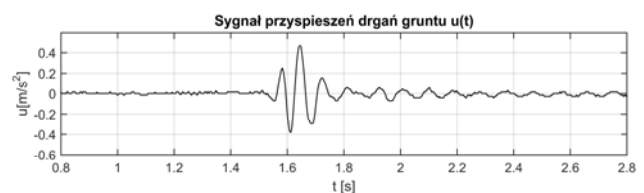
Cel i przedmiot badań

Celem badań była weryfikacja możliwości zastosowania czasowej transformacji HVD w odniesieniu do sygnałów parasejsmicznych. W tym celu wykonano implementację algorytmu HVD w środowisku Matlab [3,8] oraz przeprowadzono eksperymenty symulacyjne dla przykładowego sygnału drgań gruntu.

Przebieg oraz wyniki badań symulacyjnych

Do badań symulacyjnych wykorzystane zostały sygnały zarejestrowane podczas eksperymentów terenowych, które polegały na wymuszaniu drgań gruntu i badaniu ich wpływu na gazociąg. Energia drgań gruntu skupiona jest w zakresie niskich częstotliwości od kilku do kilkudziesięciu herców. Sygnały przyspieszeń drgań gruntu rejestrowano z częstotliwością próbkowania $f_s=400$ Hz oraz rozdzielczością 16 bitów.

W stosowanej w algorytmie HVD filtracji dolnoprzepustowej istotne jest, aby wykorzystany filtr miał liniową fazę. W opracowanej implementacji algorytmu HVD, na podstawie [4,9,10,11], zastosowano do zaprojektowania optymalnego filtra cyfrowego FIR, metodą aproksymacji Czebyszewa, wykorzystując implementację Parks-McClellan algorytmu Remez (wykorzystano instrukcję *firpm* w programie Matlab). Posłużono się także instrukcją *filtfilt*, która zapewnia filtrację bez wpływu na fazę filtrowanego sygnału [11]. Jest to możliwe przez filtrowanie sygnału w obu kierunkach tj. od pierwszej do ostatniej próbki oraz od ostatniej do pierwszej próbki. Dla częstotliwości próbkowania $f_s=400$ Hz dobre efekty uzyskano dla rzędu filtra $N=300$ oraz z -3 dB częstotliwością graniczną filtra równą 1 Hz. Wtedy jednak spełniony musi być warunek, że występująca w każdej składowej oscylacja musi mieć więcej niż $(N-1)*3+1$ próbek [4]. Istotna jest tu nie tylko długość sygnału, ale długość zawartego w sygnale drgania. Zaimplementowany w ten sposób algorytm HVD pozwala na dekompozycję sygnałów, których składowe mają bardzo zbliżone częstotliwości, a jego rozdzielczość częstotliwościowa wynosi 1 Hz. Na rysunku 2 zaprezentowano przebieg czasowy przykładowego sygnału przyspieszeń drgań gruntu, w przedziale pomiędzy 0,8 s a 2,8 s czasu rejestracji i zawierający 1334 próbki. Zgodnie z wymaganiami algorytmu ustalono liczbę pożądanych składowych, które mają być wydzielone z sygnału podczas dekompozycji, na cztery.

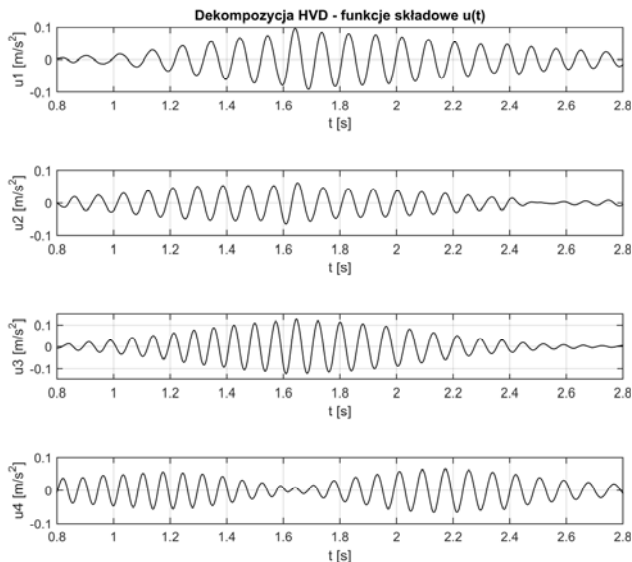

Rys. 2. Przebieg czasowy sygnału przyspieszeń drgań gruntu

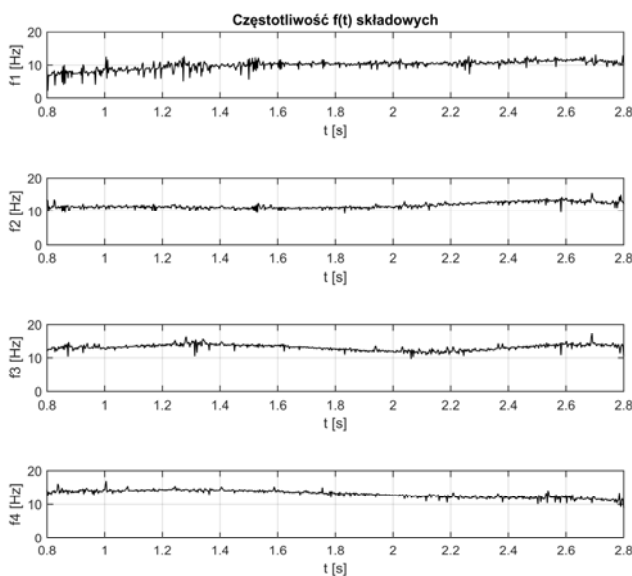
Na rysunku 3 przedstawiono wyniki rozkładu sygnału przyspieszenia drgań gruntu $u(t)$ na składowe za pomocą algorytmu HVD. Zaprezentowano cztery pierwsze dominujące składowe w przedziale czasu pomiędzy 0,8 s a 2,8 s czasu rejestracji. Na rysunkach 4 oraz 5 pokazano przebiegi chwilowych częstotliwości oraz chwilowych amplitud składowych sygnału $u(t)$ (z rys. 2), w przedziale pomiędzy 0,8 s a 2,8 s czasu rejestracji.

Analiza uzyskanych wyników

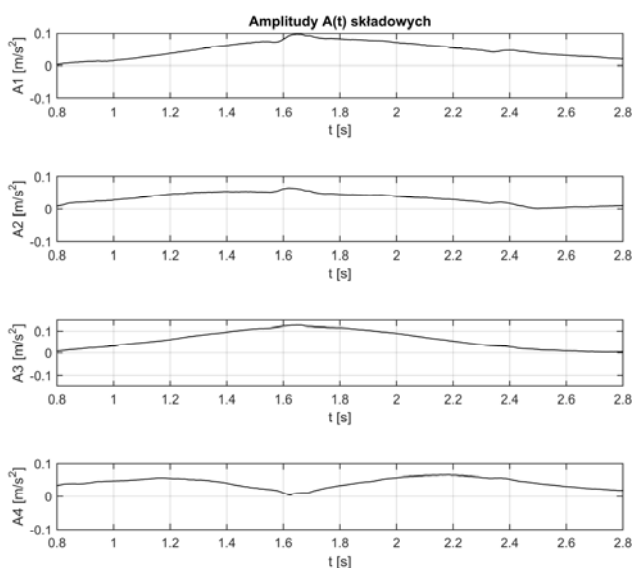
W wyniku przeprowadzonych eksperymentów symulacyjnych wyodrębniono funkcje składowe sygnału drgań gruntu $u(t)$ (rys. 3). Funkcje składowe mają charakter funkcji sinusoidalnych z modulowaną amplitudą i częstotliwością, zgodnie z (9).

Rys. 3. Funkcje składowe sygnału $u(t)$ (z rys. 2)

Rys. 4. Przebiegi czasowe częstotliwości składowych sygnału $u(t)$

Rys. 5. Przebiegi czasowe amplitud składowych sygnału $u(t)$

Kolejność wyodrębniania składowych przebiega od częstotliwości najniższych do najwyższych. Wartości częstotliwości składowych sygnału $u(t)$ można odczytać z rysunku 4. Przybliżone wartości średnie częstotliwości poszczególnych składowych wynoszą: 10 Hz, 11 Hz, 12 Hz i 14 Hz. Wartości amplitud składowych sygnału $u(t)$ można odczytać z rysunku 5. Wartości maksymalne amplitud składowych występują w chwili czasu, w której występuje maksymalna wartość przyspieszenia drgań sygnału $u(t)$.

Podsumowanie

Przedstawione w artykule wyniki eksperymentów potwierdzają możliwość zastosowania czasowej transformacji Hilbert Vibration Decomposition do analizy sygnałów parasejsmicznych. W wyniku zastosowania transformacji HVD, wyznaczone zostały dla przykładowego sygnału drgań gruntu składowe sinusoidalne o modulowanej amplitudzie i częstotliwości. Z diagnostycznego punktu widzenia istotna jest możliwość wiarygodnego określania wartości częstotliwości składowych występujących w sygnale, dla nieliniowego i niestacjonarnego charakteru oddziaływania drgań parasejsmicznych na rurociągi. Znaczącą trudnością w zastosowaniu algorytmu HVD jest konieczność odpowiedniego doboru parametrów algorytmu, tzn. parametrów filtra dolnoprzepustowego oraz liczby iteracji. Jest to poważna wada tej metody, szczególnie w przypadku dekompozycji sygnałów o nieznanym charakterze.

Praca została sfinansowana ze środków na działalność statutową Katedry Metrologii i Elektroniki AGH.

LITERATURA

- [1] Gawędzki W., Modelowanie obrazów modułów krótkookresowej transformaty Fouriera sygnałów odkształceń i drgań rurociągu oraz podłoża funkcją Gaussa, *Pomiary, Automatyka, Kontrola*, vol. 59 (2013), nr 4, 308–311
- [2] Gawędzki W., Analiza wpływu drgań gruntu na odkształcenia rurociągów w warunkach ich dodatkowego obciążenia statycznego, *Pomiary, Automatyka, Kontrola*, vol. 56 (2010), nr 8, 879–882
- [3] Feldman M., Hilbert transform in vibration analysis, *Mechanical Systems and Signal Processing* 25 (2011), 735-802
- [4] Feldman M., Hilbert Transform Applications in Mechanical Vibration, *WILEY*, ISBN: 9780470978276, (2011)
- [5] <http://hitech.technion.ac.il/feldman/hvd.html>
- [6] Braun S., Feldman M., Decomposition of non-stationary signals into varying time scales: Some aspects of the EMD and HVD methods, *Mechanical Systems and Signal Processing* 25 (2011), 2608-2630
- [7] Feldman M., Time-varying vibration decomposition and analysis based on the Hilbert transform, *Journal of Sound and Vibration* 295 (2006), 518-530
- [8] Bertha M., Golinval J.C. – Identification of Time-varying Beam Using Hilbert Vibration Decomposition, *Proceedings of the International Modal Analysis Conference (IMAC) XXXII* (2014).
- [9] Zieliński T.P., Cyfrowe przetwarzanie sygnałów – Od teorii do zastosowań, *Wydawnictwa Komunikacji i Łączności*, ISBN: 9788320616408, (2009)
- [10] Serzysko B., Sławik P., Modelowanie sygnałów drgań oraz odkształceń rurociągów wywołanych oddziaływaniami parasejsmicznymi gruntu, Praca dyplomowa magisterska, Materiały niepublikowane, AGH Kraków (2014)
- [11] Matlab User's Guide, *The Mathworks Inc.*

Autorzy: dr inż. Wacław Gawędzki, E-mail: waga@agh.edu.pl, mgr inż. Bartosz Serzysko, E-mail: bartosz.serzysko@agh.edu.pl, AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Katedra Metrologii i Elektroniki, al. Mickiewicza 30, 30-059 Kraków